

CUMHUR ÜN*

Nâbi'nin Bir Latifesi

Münşeât ya da *münşeât mecmuaları* çok genel bir tarifle; şâir, edip ve *kalem erbabının* başta mektup olmak üzere her türden mensur yazısının bir araya toplandığı eserlerin adıdır. *Münşeât mecmualarında* sayıları az da olsa manzum mektupların da bulunduğunu belirtmeliyiz.

Münşeât mecmuaları, yazılış amacı, tertip şekli ve tertip eden gibi özellikleri yönünden çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir (Uzun 2006).

İlk numunelerini 15. asırdan itibaren görmeğe başladığımız *münşeât mecmuaları*, müteakip asırlarda Arapça ve Farsça'nın Türkçe üzerindeki baskısına paralel olarak külfetli, sanatlı, secili metinler haline gelmiş, metnin külfeti *kudret-i kalemiyye* alâmeti sayılmıştır (Tansel 1964: 386; Gökyay 1974: 17-18).

Şiirlerin toplandığı *divânların* mukabili diyebileceğimiz, her türden mensur yazıların ve kısmen manzum mektupların toplandığı *münşeât mecmuaları*, bu külfetli ve anlaşılması güç üslupları sebebiyle olsa gerek, edebiyat araştırmacıları tarafından divanların gördüğü rağbeti görememiştir.

Münşeât mecmualarında talebeye numune olmak üzere kaleme alınan temsilî mektuplar bulunduğu gibi bir çok hakiki mektup da bulunmaktadır. *Münşeâtı* kaleme alan *münşîlerin* ekseri aynı zamanda şair ve edip olduğundan, bu hakiki mektuplar edebiyat tarihimiz açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Söz konusu şair ve ediplerin hayatlarına, ruh dünyalarına dair tezkireler ve edebiyat tarihlerinde

* Dr., İstanbul. (cumhur.un@gmail.com)

bulunmayan bazı ipuçları bu mecmualarda bulunabilmektedir (Haksever 1998: I/75). Bu mektupların kültürümüz açısından önemini Orhan Şaik Gökay şu sözlerle ifade eder:

“Ne çeşitten, hangi üslupta olursa olsun, bu türde yer alan mektupların, insanların ve onların bağlı oldukları toplumun psikolojisi, dünyaya bakışı, her yerde sıkı sıkıya yapıştığı gelenekleri, inançları, bir ulusun bütününe paylaştırılmış olan kültür hazinesi, tarih olaylarını değerlendirme hatta kitaba geçmemiş yanlarını görme açısından büyük yararı olduğuna inanıyorum.

Dil yönünden de bunların ayrı bir değeri vardır. Türk’ün sözlük hazinesi, anlatım gücü bunlarda görülür. En ağır üslupla yazılmış olanlarda bile, bir satır köşesinden karşımıza çoktan unutulmuş, ne anlamda kullanıldığı artık kesin olarak bilinemeyen bir deyim, bir söz, bir atasözü çıkar. Dilimiz açısından bunların önemi vardır. Bu mektupları bu gözle okuyanlar, dilin o günden bugüne nasıl değiştiğini bunlarda kolayca izleyebilirler; daha kitaba geçmemiş yeni kurallar, dil sorunları bulabilirler. Üstelik dilimizin gelişmesi açısından bunlardan yararlanabilirler de. Onun için bize, bunları, okunmuş işi bitmiş, yırtılıp atılması beklenen mektuplar saymak yerine, dilimizin, tarihimizin, yazınımızın pek abartma sayılmazsa, tek sözle insanımızın, işlenmemiş belgeleri olarak değerlendirmek düşer, diyorum” (Gökay 1974: 23).

*

Bu yazımızda metnini vermeye çalışacağımız Nâbî’nin münşeâtı (Nâbî’nin münşeâtının genel bir dökümü için bkz. Haksever 1998: 78-80) arasında bulunan latîfe, sıradışı bir muhteva ve kurguya sahip olduğu gibi, zamanının cemiyet hayatı ve geleneklerine dair ilgi çekici veriler de barındırmaktadır.

Nâbî’nin bu latîfesine, Fevziye Abdullah Tansel: “Münşiler yalnız ifadece ahenkli değil, aynı zamanda yarattıkları mevzu, tertip bakımından da çok san’atlı hususî mektuplar yazmışlardır. Şair Nabî’nin mektep çocuklarının bazı sergüzeştlerini ve mektep hocaları ile muhakemelerini

anlatan mizahî mektubu çok meşhurdur.” (Tansel 1964: 388) ifadesi ile temas etmiş, ancak Gökyay, Tansel'in bu ifadesini, farklı münşîlere ait inşâ numunelerinin derlenmesinden oluşan *Letâif-i İnşâ*'daki söz konusu latîfenin başlığını da vererek: “Şair Nabi'nin mektep çocuklarının kimi sergüzeştlerini ve mektep hocalarıyla muhakemelerini anlatan yazısının mizahî bir mektup sanılması yanlıştır. Okununca anlaşılır ki bu bir mektup değil, bir temessük, bir bakıma bir «mahkeme ilâmı»dır. Nitekim *Letâif-i İnşâ*'da (s. 33-43) bunun için “Mektep çocuklarının bazı sergüzeştleriyle ve hocalarıyla mahkemesine¹ dair Nabi merhumun kaleme aldığı hüccet suretidir” başlığı konmuştur” (Gökyay 1974: 19) şeklinde tenkit etmiştir. Nitekim *Sahhâf el-Hâc Nûrî Efendi*'nin farklı münşîlerden derleyerek *Münşe'ât-ı Azîziyye fî Âsâri Osmâniyye* adını verdiği eserinde söz konusu latîfeye verdiği: “Mektep hâcesiyle çocukların muhâkemesine dâir Nâbî merhûmun gâyet tuhaf ve latîf olarak (tahrîr eylediği)² hüccet-i urefâ sûretidir” (*Sahhâf el-Hâc Nûrî Efendi* 1303 h./1886: 57) şeklindeki başlık da Gökyay'ı teyit etmektedir.

Sözkonusu latîfede, mektep çocuklarının çektikleri sıkıntıya rağmen haftalık izinlerinin azlığından şikâyetle mahkemeye müracaatları, hocalarının buna mukabil yaptıkları savunma ve nihayetinde mahkeme yoluyla anlaşmaları anlatılmakta; hadise, çocuklar, mahkeme heyeti ve hocalar arasında geçen *münazara* şeklinde cereyan etmektedir.

Münşeât mecmuaları arasında benzerleri bulunması muhtemel “*muhâkeme*” şeklindeki bu kurgunun, tesadüf edebildiğimiz bir örneği, Ömür Ceylan tarafından neşredilen; “bütün kahramanları ve yer adları kuş isimlerinden seçilmiş” latîfedir (Ceylan 2003: 20-22). Kuşlar arasında geçen mahkeme safahatını anlatan müellifi bizce meçhul bu latîfenin sonundaki *hüküm* tarihi 1259'un (1843), aynı zamanda bu latîfenin yazım tarihi de olduğunu düşünürsek, Nâbî'nin latîfesinden çok sonra yazılmış olmalıdır.

¹ *Letâif-i İnşâ*'da bu kelime “muhâkeme” şeklindedir. Dizgi hatası yapılmış olması muhtemeldir. Bkz.: (Tevfik 1281 h./1865: 33).

² Parantez içindeki kısım metinde bulunmayıp cümledeki düşüklüğü gidermek için tarafımızdan eklenmiştir.

Nâbî, çocukların ağzından, özellikle doğumdan okula gidinceye kadarki safahatı anlatırken çok ince teşbihler kullanmış, bunları uygun deyim ve mısralarla süsleyerek, fevkalade başarılı bir şekilde birbiri ardınca sıralamıştır.

Sözkonusu latîfe okunduğu zaman görüleceği üzere zamanının cemiyet hayatı ve geleneklerine dair birçok ipucu da içermektedir. Ezcümle; bebeğin kundaklanması, bebeği dadının emzirmesi, mahalle çocuklarının ağaç(tan) at oynaması/binmesi, sünnet edilmek üzere olan çocuğun ağzına tatlı verilmesi, sünnet ameliyesini berberin³ yapması, sünnet yarasına kül sürülmesi⁴ ve bununla tevriyeli olarak kullanılan başka bir kaynaktan rastlayamadığımız, zamandan şikâyet için yüze göze kül sürülmesi gibi unsurları örnek verebiliriz. Yine metinde; "...ta'dâd-ı mehâsin-i muallim-hâne..." şeklinde geçen *muallim-hâne* terkibi ilgi çekicidir. Bu terkinin kullanılma sebebinin, İlber Ortaylı'nın, 1578'de ülkemize gelen Salomon Schweigger isimli Protestan papazının seyahatnamesinden aktardığı bölüm zannımızca izaha kafidir:

"İlk dereceli olarak kurulan okullarda erkek çocuklar eğitilip okuma yazma öğretilir. Bunlardan Constantinopel şehrinde diğer şehirlerde olduğu gibi çok vardır. Burada okul öğretmeni olmak isteyen herkes öğretir. Düzenli ve bu iş için ayrılan okul binaları değildir. Bilâkis öğretmenin evi neredeyse orası okuldur. Zengin kimselerin çocukları için evlerinde hususi hocaları vardır." (Ortaylı 2007: 85)

*

Latîfenin metnini günümüz harflerine aktarırken amacımız öncelikle kurgu ve muhtevaya dikkat çekmek olduğundan edisyon kritik yapma yoluna gitmedik. Sözkonusu latîfe bazı *Münşeât-ı Nâbî* nüshalarında mevcut değildir. Latîfe metninin bulunduğu nüshalar arasında

³ Metni kurmakta yararlandığımız matbu nüshalarda "berber", yazma nüshalarda ise "cerrâh"tır.

⁴ Kesik ve yaralara kül sürülmesi, bir halk tababeti ameliyesi olup günümüzde Anadolu'nun birçok yerinde halen devam etmekte ve bu iş için özellikle meşe külü tercih edilmektedir.

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 3324 No'lu (2^b-3^b varaklar arası) *müellif nüshası*⁵ olarak kayıtlı nüshadan istifade ettik. Yine latîfe metninin bulunduğu, yukarıda adları geçen *Münşeât-ı Azîziyye fî Âsâri Osmâniyye* ve *Letâif-i İnşâ* isimli matbu eserlerden ve sözkonusu münşeâtın Süleymaniye Kütüphanesi; Esad Efendi 3325 (167^b-170^b), Hacı Selim Ağa 1000 (164^b-169^a), Yazma Bağışlar 2763 (146^a-150^b) numaralı nüshalarından yararlandık. Esas kabul ettiğimiz müellif nüshasında bulunmayıp diğer nüshalarda bulunan önemli gördüğümüz ve metni tamamladığına inandığımız kelime veya kelimeleri () işareti içinde italik harflerle gösterdik. Yine müellif nüshasında bulunmakla beraber diğer nüshalarda farklı şekli bulunan, önemli olduğuna kanaat ettiğimiz kelime veya kelimeleri / işareti ile ilâve edip italik harflerle gösterdik. Daha sonra metni günümüz Türkçesi ile ifadeye çalıştık. Ancak hemen belirtelim ki işbu 'günümüz Türkçesi ile ifade' ister istemez kuru, ve metnin orijinal ifadesindeki çeşitli söz oyunları ile zengin tedaileri yansıtmak noktasında –bizce de– kifayetsiz kalmıştır.

Latîfenin Metni:

Sebeb-i tahrîr-i vesîka-i letâ'if ve mûcib-i tastîr-i nemûka-i zarâ'if budur ki; medîne-i sabâvetde vâkî^c mahalle-i tufûliyyet sâkinlerinden ba'zı kûdekân-ı nâ-resîde, meclis-i irfâna hâzır olup bu siyâk üzere bast-ı makâl ü keşf-i serîre-i hâl eylediler ki:

⁵ Bu nüsha katalogda müellif nüshası olarak kayıtlıdır. Ancak bu husus ihtilaflıdır. Mecmuanın girişine, *Haleb nâibi Feyzullah Efendi*, Nâbî'nin kaleminden çıkma söz konusu evrakı 1162 h.(1748-49)'de perişan bir halde bulunduğunu ve zayi olmasından korkarak ciltlediğini kayıt düşmüştür. Bu kaydın altına ise, mecmuanın daha sonra intikal ettiği kütüphanenin sahibi *Sahhâflar Şeyhi-zâde Es'ad Efendi* (ö. 1264 h./1848), konumuz olan latîfenin de dahil olduğu birinci varaktan yirmi altıncı varaka kadar farklı bir kalemden, yirmi yedinci varaktan mecmuanın sonuna kadar ise Nâbî'nin kaleminden çıkma olduğunu, 23 C. Evvel 1259'da (21 Haziran 1843) kaydetmiştir. Kaldı ki, Nâbî'nin Halep'te yaşadığı dönemde kaleme almış olması muhtemel bu metinde, 1710'da Baltacı Mehmet Paşa ile İstanbul'a dönüşünde bazı ilâve ve değişiklikler yapmış olması mümkündür. Çünkü Nâbî'nin (ö. 1712) vefatından önceki bu İstanbul devresinde "derlediği *Münşeât*'ını gözden geçirerek ona bir mukaddime yazdığı" nakledilmektedir. (Bkz.: Karahan 2006: XXXII/259) Nâbî, bu gözden geçirme esnasında söz konusu latîfeyi münşeâtı arasına almış mıdır?; almışsa metnin son şekli ne olmuştur?. Bu soruların cevabını, herhalde Nâbî'nin münşeâtı üzerine yapılacak etraflı bir çalışma ile vermek mümkün olacaktır.

—Bizler bir alay tuyûr-ı tâze-bâl menzilesinde etfâl-i melâ'ik-husâl olup, hevâ-yı âlem-i itlâkda tâ'ir ervâhımız ber-vech-i dil-hâh pervâz üzre iken (*nâ-gâh dâne-i kazâ ile dâm-ı takdîre esîr olup*) bir zamân aslâb-ı âbâ-yı ulvî ve erhâm-ı ümmehât-ı süflî zindânlarında Yûsuf-misâl pâ-beste olup, bir müddet dahi düzd-i töhmet-âlûde-i bî-günâh gibi mahbes-i sulb-i pedere giriftâr iken su yolundan ferce-i halâs tevakku^c itdiğimiz duyulmağıla, bir zamân dahi rahm-i mâder nâmında olan kanlu kuyuya habs olunup, ol zindân-ı teng ü târda selâsil ü aglâl-i urûk u a^csâbile ez-ser tâ-kadem maglûl ü mukayyed olup dokuz ay dahi künc-i meşîme-i mihnetde (*nevâle-i hûn-ı ciğerle*) ser-be-zânû-yı tengnâ-yı hayret iken nâ-gâh bir gün küşâyış-i derîçe-i ümmîd müyesser olup, zencîrin sürür dîvâne şeklinde sahrâ-yı vücûda vaz^c-ı kadem idüp, istişmâm-ı nesîm-i hayâtile teneffüs ve mihen-i sâlifeden necât bulduğumuza secde-i şükr ü girye-i sürûra der-kâr iken, dâye-i nâ-mihrbân sûret-i şefkatde bizi kat-kat⁶ /*kımâta* pîçide idüp, bizler ise; “Yâ Rab! Bu ne baht-ı vâj-gündür ki «Dâma düşeriz kafesden âzâd olsak»” mısırâ^cıyla giryeye dem-sâz oldukça ser-i pistânın bize mühr-i dehân idüp, lihâfe-i kımâtda bizi habs itdiği gibi feryâdımız dahi sûrâh-ı gelûmuzda muhtebes eyledi. Anınla dahi kanâ^cat itmeyüp, iki tâk ve bir sûtünlu gehvâre ta^cbîr olunur bir hâne-i pür-zelzele-i pâ-der-hevâda esîr-i firâş idüp kat-kat rîsmânlar ile bend eyledi. Bir müddet dahi ol mihnetle ülfet idüp âkîbet mihnete sabr u çevre şükrden gayrı muhlis olmadığın bilmeğile zarûrî gülistân-ı cemâlimizde gonçe-i lebiz lebrîz-i gül-hand-i tebessüm olduğun göricek bendlerimize küşâyış virüp, gâh âgûş-ı nevâzişde mekîn ve gâh dûş-ı iltifâtda hoş-nişîn itmeğe başladı. Ammâ girye-i iştikâya şurûc itdiğimiz gibi yine (*mu'âmele-i eltâfin çevre tebdîl ve*) zindân-ı mehdde mukayyed idüp, el-hâsil mısırâ^c; «Böyledür ahvâl-i âlem gâhi şâdî gâhi gam» tıbkınca ^carsa-i âlemde üftân u hîzân bir zamân dahi sürünüp ve yuvarlanup tâ ana dek ki gûşt-pâre-i mercân-reng-i mahrûtî-sîmâ ya^cnî zebân-ı harf-peymâmızda kudret-i güftâr ve pây-ı pergâr-sîmâmızda kuvvet-i reftâr bedîdâr olıcak, âsâr-ı mukaddemât-ı tekâlîfe nev^can isti^cdâd zuhûru sebebi ile peder ü mâderlerimiz evvelâ şeker-pâre-i tezvîrile demâg-ı ümmîde halâvet-

⁶ Esas kabul ettiğimiz nüshada tam olarak okunamayan bu kelimenin “kaputa” olması muhtemeldir, ancak diğer nüshalardaki “kımâta” bizce daha uygundur.

bağış olarak sünnet-i seniyye-i hitâna şurûc idüp cerrâh-ı/berber-i hûn-feşân cellâd-ı bî-amân gibi tîg-i bürrânun/bir ustura der-kâr idüp; (*“Ol şerîat kesdiği parmak acımaz” diyerek şeker-pâre-i karîb(?) ile demâgımıza şeker eziüp*), zu^cmunca bu hizmet zımında takye kapmak sevdâsına düşüp âşiyâne-i zihârımızda perverde olan cürre şâhînin başından üsküfün alıcak, hasretle fevvârevâr dîdesinden hûn revân olup, kîr-i/bî-çâre-i ser-bürehnenin niçe müddetden sonra henûz hokka-i la^clîn-i cârûs-dan icrâ ideceği hûn ber-vech-i pîşîn burnundan gelüp, dest-i sitem-i rûzgârdan şikâyet için yüzüne gözüne kül sürüp⁷, âkıbet ol kürre-i remîdenin başına torba asmağıla gücile zabt olunup, etrâfa dokunmamak için (*niçe günler*) cârîfâne hazer üzre sülûk idüp el-hâsıl ol cerâhatden dahi rehâ-yâfte-i emân olıcak (*gerisinde olan hâne-i haşefe aynı ile gâşiyesi alınmış eyer hânesine dönüp*); “Ba^cde’l-yevm pîşgâh-ı hayâtımızda kayd-ı düşvâr u dâm-ı müşkil kalmadı. Bundan sonra âzâde-hırâm-ı çemenzâr-ı zevk u hevâ olacağımız emr-i mukarrerdür” diyü tasavvur ider iken nâ-gâh bir gün peder-i hayr-hâh-ı cârîbet-endîşimiz rûz-be-rûz mekteb ü mu^callim tarafların reh-güzâr itmeğe başladı. “Anda niçe hem-sinn ü hem-sâl ve akrân u emsâl etfâlle hergün hem-zânû-yı encümen-i cem^ciyet ve sebak-dâşt-ı sahîfe-i kırâ’et ve refte-refte derecât-ı ilm ü ma^crifet ve hüsn-i hatt u kitâbete bâlig olmadan gayrı dünyevî vü uhrevî tahsîl-i re’sû’l-mâl-i sa^câdet itmek ne sa^câdetdür!” diyü ta^cbîrât-ı şevk-engîz ve kelimât-ı mahabbet-âmîz ile ta^cdâd-ı mehâsin-i mu^callim-hâne iderek bir gün bizi bir üstâd-ı debîristân-ı ta^clîmin hizmet-i mülâzemetine ta^cyîn eylediler. İbtidâ-yı emrden kurb-i mektebe vusûlde avâze-i etfâl sâmi^ca-i şevkımıza istikbâl idüp, delâlet-i hevesle dâhil-i mekteb olıcak c^aynı ile halka-i mektebiyân, kûdek-i nev-âmedeye halka-i dâm ve kebûter-i tfl-ı âvâreye reme-i hamâm idiği müte^cayyin oldu; ammâ ne çâre? Mîsrâc; «Mürg-ı zîrek çün be-dâm üfted tahammül bâyedeş». Kâne mâ-kâne, mezâ mâ-mezâ. El-hâletü hâzihî hulâsa-i iddicâmız budur ki; böyle hengâm-ı tufûliyyetde esîr-i künc-i mekteb olup evâ’il-i bahâr-ı hayâtımız künc-i peygûle-i mektebde güzâr idüp, (*gül gibi handân olacak mahalde, bîm-i gadab-ı mu^callimden gonçe-sıfat âb-beste kalup, nesîm-i sabâ*

⁷ Esas kabul ettiğimiz metinde bu kelime “saçup” şeklindedir. Ancak üzerine “sürüp” şeklinde tashih yapılmıştır. Diğer nüshalarda da “sürüp” kullanıldığından bu şekli tercih ettik.

gibi sürûr-ı hevâ geşt ü güzâr idecek zamânlarda habâb gibi mekteb kapusunda müclis olup,) mu'allim kısmı hod her nekadar aslında melek-haslet ise de yine etfâl nazarında ıfrît-sıfat görünmeğile huzûruna ta'allüm için ku'ûdda isti'âze-i etfâl zarûrî olduğu cümle mihnet-keşân-ı mektebin ma'lûmudur. Husûsan zâtında gazûb u bî-merhamet olup, ta'lîm-i etfâl olanca dimâğına dahi yubûset virüp, gazab-ı mahz u âteş-i sûzende olduğundan gayrı, *(menkûhasına dahi mağlûb olup, ol 'acûzdan çekdiği eziyyetin intikâmın bu bî-çârelerden almağa der-kâr olup,)* pederimiz ibtidâ-yı teslîmde ta'lîme gâyet-i hursından mektebde müsta'mel olan; "Eti senin, kemüği benim!" sûkiyâne/sûfiyâne ta'bîrin dahi itmiş, hâce efendi hod mecâz ile hakikat beynini fark itmeyüp, hakikaten gûşt-i bedenimize dendân-ı tama'ı tîz itmekle bu etfâl-i bî-çârenin ahvâli neye müncer olacağı zâhirdür. Elif-sıfat hizmetinde kâ'im ve hâ gibi iki aynımız işâretine mülâzım olup, dâl gibi kâmetimiz ubûdiyyetinde ham ve gayn gibi 'aynımız pür-nem iken yine lâm-elif gibi ayağımız falakadan inmeziken, bu kadar âlâm u ıztrâba haftada bir nısf-ı hamîs ve tamâm-ı cum'a gâyet kalîldir. Etfâl-i mahalle atlara süvâr olıcak biz birer kara katır nâmında falakaya süvâr oluruz; etfâl-i mahalle cirid oynadıkda biz ciridin ayağımız altında oynadığın görürüz. «Ne aceb tîz geçer zevk u sürûr eyyâmı ♦ İrmedin nısf-ı nehârî irişür ahşâmı» kavlince (*nısf-ı*) yevm-i hamîs zamân-ı vuslat gibi serî'u'z-zevâl ve yevm-i cum'a fikr-i şenbe ile telh u pür-melâl geçmeğile yine lezzet-i âzâdîden mahrûmuz. Bize bu husûsda her vechile te'addî olunmadadır. Eslâf-ı mu'allimîn bu husûsda şart-ı ictidâli ricâyet itmeyüp, etfâl-i müte'allimîne gadr olunmuşdur. Bu husûs hakikati üzre keşf olunup su'âl olunması matlûbumuzdur didiklerinde, esâtize-i tıfl-âmûz meclis-i murâfaca'ya ihzâr olunup, istintâk-ı keyfiyyet-i ahvâl ve; "Bir gün dahi zamîme-i cum'a vü hamîs olunmak mertebe-i imkânda mıdır?" diyü alâ-tarîkî'r-recâ su'âl olundukda, mu'allimîn-i fazl-âyîn cevâbların kâlib-ı hikmete bu vech üzre ifrâg eylediler ki:

—Üstâdân-ı selef bu resmi kanûn-ı hikmet üzre vaz' idüp ricâyet-i şart-ı hürmetde taksîr itmemişlerdür. Ancak kûdekân-ı nâ-dîde-rûzgârın şu'ûrları olmamağıla da'vî-i bî-ma'niye şurûc itmişlerdir.

Mu'allimînin bu takrîrleri beyyinât-ı akliyye vü berâhîn-i hikemiyye ile temhîd olunmak iltimâs olundukda evvelâ terkîb-i unsurî ile istişhâd idüp didiler ki:

—Anâsır dört kısım iken mâ vü nâr u türâb sûret-i kuyûdda sâbit olup ancak hevâ sûret-i itlâkda cilveger olmağıla taksîm-i hikmet üzere dörtde bir itlâk vâkıc olmağın bu hisâb üzere haftada bir buçuk gün itlâk olunmak hakk-ı sarîhleridir. Belki tedkîk olursa beş buçuk günde bir buçuk gün vâkıc olmağıla bir niçe sâat kendülere ziyâde hurmet olunmuşdur.

Vâkıcâ bu tevcîhleri karîn-i hüsn-i kabûl-i huzzâr olduktan sonra muḥallimîn vech-i âhar üzere dahi temhîd-i mebânî-i müddeâya şurûc eylediler:

—Sâ'ir erbâb-ı hırefden taḥallüm-i sinâcat iden etfâl-i müslimîn ancak yevm-i cumada itlâka nâ'il olup, ol dahi gâh müyesser olup gâh olmadığı cümlelerin maḥlûmudur. Bunların taḥallümü eşref-i ḥulûm olduğu cihetden şeref-i tilâvet ü kırâ'et berekâtında anlardan fazla nisf gün dahi kendülere riḥâyet olunmuşdur. Etfâl-i Yehûd ve Nasârâ dahi ancak sebt ü bâzârda mutlak oldukları bu maḥnâyı mü'eyyiddir.

Bu cevâb-ı hikmet-nisâb karîn-i imzâ-yı kabûl olduktan sonra üstâdân-ı dakîka-dân dönüp makâm-ı daḥvâda kıyâm idüp didiler ki:

—Bu etfâlin recâ-yı zamm itdikleri ol zamânda müsellemler olur ki eyyâm-ı üsbûu tamâmen mülâzemet-i mektebde imrâr itmede sâbit-kadem olalar. Bunlar evvelâ gâh temâruz idüp, gâh peder ü mâderine nâz idüp, gâh hem-sâyemizde ve gâh akribâmızda sûr (*u ziyâfet*) oldu ve gâh hânemizde libâs yaykarları veyâhod müsâfir gelmişidi yâhod civâr u akâribimizde fülân kimesne yâ sefere giderdi yâ seferden gelmiş idi diyü birer bahâne-i cüz'iyeye ile firâr idüp, gâh bî-bahâne hemân çend rûz sarâhaten firâr itdiklerinden mâ-cadâ gâh Nevruz ve gâh Kadr ü Berât ve gâh mukaddemât-ı aḥyâd bahâneleriyle niçe günler dahi âzâd olup gâh alaylar temaşası ve gâh huccâc teşyîcileri ve gâh hatm-i Kelâmu'llâh iden etfâl takrîbiyle âzâd olmaları dahi niçe hâtra gelmez bahâne-i tıflâne ile firâr itmeleri bi'l-cümle hisâb olunursa haftada iki yâ üç gün ancak mektebe mülâzemet itmiş olurlar. Anlar bi'l-cümle bu bahâneleri refc idüp müstemirren ve tamâmen mektebe müdâvim olurlarsa biz dahi ol nuf-ı hamîsi zamm idelim, didiklerinde, etfâl: "Siz ne dirsiz, bu kavle râzî mısınız?" diyü istintâk olunduklarında ki vâkıcâ hâce efendilerin takrîri vâkıca mutâbık ve evvelden cârî ola gelen resm-i kadîm kendülerin zevkına muvâfık olduğun anlayup, az tamaḥla çok

ziyân u zarar ideceklerine câzim olmağıla yine âdet-i sâbika üzre haftada bir buçuk güne karâr virmek üzre hâce efendilerle müsâlahaya bin cân u dil ile tavcan râzî olmalarıyle hudûd-ı kadîme tecâvüz olunmamak vechi üzre musâlahaya hükm birle bi't-taleb ketb olundu.

Günümüz Türkçesi ile İfade:

Latifeler vesikasının yazılma sebebi ve zariflikler mektubunun kaleme alınma gerekçesi budur ki; sabîlik şehrinde bulunan çocukluk mahallesi sâkinlerinden bazı yeni yetmeler, irfan meclisine gelip şu ifade şekli üzre söz açtılar ve içlerini döktüler ki:

—Bizler bir alay yeni kanatlanmış kuşlar yerinde melek tabiatlı çocuklar olup başiboşluk âlemi havasında uçan ruhlarımız gönlümüzün isteğince uçmakta iken (*ansızın kaza tanesi ile kader tuzağına tutulup*), bir zaman yüce baba (gezegenler) belleri ve alçak anne (dört unsur) rahimleri zindanlarında Yûsuf (a.s.) gibi ayağı bağlı olup, hayli bir müddet hırsızlık töhmetiyle suçlanan masum gibi pederin beli hapis-hanesine tutulmuş iken su yolundan kurtuluş çıkışı beklediğimiz duyulmakla, nice bir zaman ana rahmi ismindeki kanlı kuyuya hapsolunup, o dar ve karanlık zindanda zincirler ve damar ve sinir prangaları ile baştan ayağa prangalanmış ve bağlanmış olup, dokuz ay kadar da dölyatağının meşakkatli köşesinde, (*ciğer kamı gıdasıyla*) hayret hücrelerinde baş dizinde –elemle- otururken, ansızın bir gün ümit penceresi kolayca açılıp, zincirini sürür deli şeklinde varlık sahrasına ayak basıp hayat rüzgarını koklayarak nefeslenip, geçmiş sıkıntılardan kurtulduğumuza şükür secdesi ve sevinç gözyaşlarıyla meşgulken merhametsiz dadı, sözüm ona şefkat/merhamet içgüdüleriyle bizi kat-kat .../*kumaşlara sarıp sarmalayıp*, bizler ise: “Yâ Rab! Bu ne ters talihtir ki; «Tuzağına düşeriz kafesten kurtulsak» mısra'ıyla ağlamaya başladıkça, memesinin başıyla ağzımızı mühürleyip, kumaş sargısında bizi hapsettiği gibi feryâdımızı dahi boğaz deliğimizde hapsetti. Onunla dahi kanâat etmeyip iki kemer ve bir sütunlu beşik tabir olunur ayağı havada –temelsiz- sarsıntılarla dolu bir odada yatağına esir edip kat kat iplerle bağladı. Bir müddet de o zorluğa alışıp, nihayet zorluğun son bulmasına sabır ve zulme şükürden başka kurtarıcı olmadığını bilmekle zaruri olarak yüzümüzün gül bahçesinde, gonca dudaklarımızın açılan gül gibi tebessümle dolu olduğunu

görünce bağlarımızı çözüp, kâh gönül alıp okşama kucığında ve kâh iltifat sırtında taşımağa başladı. Ama biz şikâyet ağlayışına başlar başlamaz yine (*lutuf muamelesini zulme döndürüp ve*) beşik zindanına bağlayıp vel-hâsıl mısırâ; «Dünyanın hali budur: kâh mutluluk kâh gam» sözünce, dünya meydanında düşe kalka bir zaman daha sürünüp ve yuvarlanıp ona değin ki konik görünümlü mercan renkli et parçası yani konuşma organı olan dilimizde konuşma gücü ve pergel görünümlü ayağımızda yürüme kudreti belirince, dinî emirlerin başlangıcı olan geleneklere bir nevi uygunluk meydana çıkması sebebiyle baba ve annelerimiz, önce yalan şeker-pâresi -tatlı sözü- ile ümit damağına tatlılık bahşederek –Peygamber sünneti olan– sünnet etmeye başlayıp, amansız cellattan farkı olmayan kan saçıcı cerrâh/*berber keskin kılıcını/bir ustura hazırlayıp; (“Şeriatın kestiği parmak acımaz” diyerek şeker-pâre ile yol bulup damağımızı tatlandırarak)*, zannunca bu hizmet karşılığı takke kapmak sevâsına düşüp, edep yeri yuvamızda yetişen erkek şahinin başından başlığını alır almaz, gözünden hasretle fıskıye gibi kan akıp, başı açık tenasül uzvunun/*çaresizin nice müddet sonra vakti gelince gelinin kırmızı mürekkep hokkasından akıtacağı kan peşin olarak burnundan gelip, zamanın zulüm elinden şikâyet için yüzüne gözüne kül sürüp, sonunda o ürkek tayın başına torba asmakla güclükle zabt olunup, etrafa dokunmaması için (nice günler) ârifâne ihtiyat üzre yol tutup, sonunda o yaradan kurtulunca, (geride kalan haşefe bölümü aynı ile örtüsü alınmış eyer oturağına dönüp): “Bu günden sonra hayatımız önünde çözümleri güç bağ kalmadı. Bundan sonra istek ve arzumuzun çimenliğinde hür gezeceğimiz kesinleşmiş bir iştir”* diye düşünürken, ansızın sonumuzun hayırlı olması isteğiyle düşünen babamız günden güne mektep ve muallim taraflarını uğrak yapmağa başladı. “Orada nice yaşıt, denk, aynı yaşta çocuklar ile her gün topluluk meclisinde dizdize oturup, okuma sayfasını birlikte okuyarak git gide ilim ve irfânın dereceleri, güzel yazı ve yazmayı öğrenmeden başka dünyevî ve uhrevî sermâyenin kazanılması ne saâdetdir!” diye isteklendirici ta’birler ve sevdirci sözlerle muallim evinin güzelliklerini sayarak, bir gün bizi bir mektep hocasının öğrenciliğine verdiler. İşin başında mektebin yakınına ulaştığımızda istek kulağımızı çocukların sesleri karşılayıp hevesle mektebe girince mektep çocuklarının halkasının aynen; yeni gelen çocuklara tuzak ilmeği ve başı boş güvercin gibi gezen çocuklara güver-

cin sürüsü olduğu meydana çıktı ama ne çare?; «Akıllı kuş tuzığa düştüğünde tahammül etmelidir». Olan olmuş, geçen geçmiştir. Şimdi iddiamız özetle şudur ki; böyle çocukluk çağında mektep köşesine esir olup, hayatımızın baharının başları mektep köşesinde geçip, (*gül gibi açılacak yerde muallimin gazabının korkusundan gonca gibi donup, sabâ rüzgarı gibi mutluluk havasında gezecek zamanlarda hava kabarcığı gibi mektep kapısında oturup*), muallim kısmı her ne kadar aslında melek tabiatlı ise de yine çocukların gözünde ifrit gibi görünmekle huzuruna öğrenme için oturmada çocukların Allah'a sığınması zarûrî olduğu bütün mektep eziyeti çekenlerin malûmudur. Özellikle hocamız, zâtında gazaplı ve acımasız olup, çocuklara öğretmek bütün dimağına kurulum verip ve sırf gazap ve yakıcı ateş olduğundan başka (*karısına dahi güç yetiremeyip, o kocakarıdan çektiği eziyetin intikamını bu çaresizlerden almaya uğraşıp*), eğitim-öğretime pek bir düşkün olan babamız bizi teslim ettiğinde, çarşı/*sûfi* deyimi olarak mektepte kullanılan; "Eti senin, kemiği benim!" anlamsız sözünü söylemiş bulunup, hoca efendi ise mecaz ile gerçek arasını ayıramayıp, gerçekten et parçası bedenimize aç gözlülük dişini bilemekle, bu çaresiz çocukların halinin neye varacağı açıktır. Elif [l] gibi hizmetinde dikilip ve hâ [♣] gibi iki gözümüz işaretine hazır olup, dâl [-] gibi belimiz kullukta iki büklüm ve gayn [Ė] gibi iki gözümüz yaş dolu iken, yine lâm-elif [ل] gibi iki ayağımız falakadan inmezken, bu denli elem ve ıztıraba haftada bir Perşembe'nin yarısı ve Cuma'nın tamamı çok azdır. Mahalle çocukları (çubuk) atlara binince biz sırayla kara katır isimli falakaya bineriz; mahalle çocukları cirit oynadığında, biz ciridin ayağımız altında oynadığını görürüz. «Ne de tez geçer(miş) zevk ve mutluluk günleri/zamanı ♦ Ermeden günün yarısı erişir akşamı» sözünce (*yarım*) Perşembe, vuslat zamanı gibi çabuk geçici ve Cuma günü Cumartesi düşüncesiyle acı ve hüznü dolu geçmekle yine serbestliğin tadından mahrumuz. Bize bu hususta her yönüyle zulmedilmektedir. Önceki muallimler tarafından bu hususta ölçülülük şartı gözetilmemekle, talebelere haksızlık edilmiştir. Bu hususun hakikati üzere açıklanıp sorulması isteğimizdir dediklerinde, öğrenci yetiştiren üstadlar mahkeme meclisi huzuruna getirilip, durumun nasıl olduğu sorgulanıp ve; "Perşembe ve Cuma'ya bir gün daha eklenmesi acaba mümkün müdür?" diye rica yollu sorulduğunda, faziletle donanmış muallimler cevaplarını hikmet kalıbına bu şekil üzere döktüler:

—Önceki üstadlar bu usulü hikmet kanunu üzere koyup, hürmet şartını gözetmede kusurlu davranmamışlardır. Ancak gün görmemiş tecrübesiz çocuklar, şuursuzca anlamsız bir davaya girişmişlerdir.

Muallimlerin bu sözlerini aklî deliller ve hikemî tanıklarla açmaları istendiğinde, evvelâ elementlerin birleşmesini şahit gösterip dediler ki:

—Elementler dört kısım iken su, ateş ve toprak bağlı şekilde sabit olup, ancak hava serbestçe hareket etmekle, hikmet taksimi üzere dörtte bir serbest bırakılmış olmakla bu hesap üzere haftada bir buçuk gün salıverilmek açık haklarıdır. Belki araştırılsa beş buçuk günde bir buçuk bulunmakla bir nice saat kendilerine çokça hürmet olunmuştur.

Gerçekten bu yorumları, hazır olanların iyi şekilde kabulüne yakın olduktan sonra muallimler başka yönden dahi iddianın dayanaklarını açıklamaya başladılar:

—Başka sanat erbabından sanat öğrenen müslüman çocuklarının sadece Cuma günü tatile nail oldukları ve bu günün dahi bazen ele geçip bazen geçmediği herkesin malumudur. Bunların öğrenimi ilimlerin en üstünü olması sebebiyle, sesli ve sessiz okumanın şerefi bereketiyle onlardan fazla yarım gün dahi bunlara gözetilmiştir. Yahudi ve Hıristiyan çocuklarının da ancak Cumartesi ve Pazar'da serbest bırakıldıkları bu anlamı destekler.

Bu hikmet esaslı cevap kabul imzasına yakın olduktan sonra incelikleri bilen üstadlar dönüp, dava makamında kalkıp dediler ki:

—Bu çocukların, eklenmesini istedikleri o zamanda bilinir ki haftanın günlerini tamamen mektebe devamda geçirmekte sözlerinde durular...Bunlar evvelâ kâh kendini hasta gösterip, kâh baba ve annesine nazlanıp, kâh komşumuzda ve kâh akrabamızda düğün ve ziyafet oldu ve kâh evimizde elbise yıkanmaktaydı veyahut misafir vardı, yahut civar komşu ve akrabalarımızdan falan kişi ya sefere giderdi ya da seferden dönmüş idi diye birer küçük ve sudan bahane ile kaçıp, kâh bahanesiz birkaç gün aleni olarak kaçtıklarından başka kâh Nevruz ve kâh Kadir ve Berat ve kâh arife-şerife bahaneleriyle nice günler dahi serbest olup, kâh alaylar seyri ve kâh hacıların uğurlanmaları ve kâh Kur'ân'ı hatmeden çocuklar olma yoluyla serbest kalmaları ve daha nice akla hayale gelmez çocukça bahanelerle kaçmaları

toptan hesap olunursa haftada iki yâ üç gün ancak mektebe devam etmiş olurlar. Onlar bütün bu bahanelerini kaldırıp düzenli ve kesintisiz mektebe devam ederler ise biz de o Perşembe yarısını ekleyelim dediklerinde, çocuklara: “Ne dersiniz, bu söze razı mısınız?” diye sorulduğunda, gerçekten hoca efendilerin sözleri gerçeğe uygun ve önceden geçerli olagelen eski âdetin kendilerinin zevkine uygun olduğunu anlayıp, az tamahla çok zarar edeceklerine karar verip, eski âdet üzere haftada bir buçuk güne karar verilmek üzere hoca efendiler ile anlaşmaya bin canıgönülden razı olmalarıyla eski sınıra tecavüz olunmamak hususunda anlaşmaya hükmedilerek istek üzerine kaleme alındı.

KAYNAKÇA

- Ceylan, Ömür (2003), *Kuş Cenneti Şiirimiz –Klasik Türk Şiirinde Kuşlar-*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Gökyay, Orhan Şaik (1974), “Tanzimat Dönemine Değın Mektup”, *Türk Dili*, S: 274, Ankara, 17- 23.
- Haksever, H. İbrahim (1998), “Münşeat Mecmuaları ve Edebiyat Tarihimiz İçin Önemi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 1, 73-86
- Karahan, Abdülkadir (2006), “Nâbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., XXXII, 258-260
- Ortaylı, İlber (2007), *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Sahhâf el-Hâc Nûrî Efendi (1303 h./1886), *Münşe’ât-ı Azîziyye fî Âsâri Osmâniyye*, Cemâl Efendi Matbaası.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1964), “Türk Edebiyatında Mektup”, *Tercüme*, Ankara: XVI/ 77-80, 386-413.
- Tevfik (1281 h./1865), *Letâ’if-i İnşâ*, İstanbul: Tercümân-ı Ahvâl Matbaası.
- Uzun, Mustafa (2006), “Münşeat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., XXXII, 18-20.